

Діяльнісна природа протидії розслідуванню кримінальних правопорушень

Олександр Таркан *

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4083-6103>, e-mail: oleksandrtarkan7@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.2.2025.11 УДК 343.985(477)

Надійшло 24.05.2025 / Рецензовано 26.05.2025 / Прийнято до друку 26.06.2025 /
Доступно онлайн 30.06.2025

Мета статті — визначити складові діяльності, що полягає у протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. Поставлену мету досягнуто завдяки застосуванню комплексу загальнонаукових, спеціальних і філософських методів дослідження, зокрема діалектичному, моделювання, системно-структурному та порівняльному аналізу тощо. Визначено, що протидія розслідуванню є складним, динамічним і багатоаспектним явищем, яке формується в умовах кримінального конфлікту та виявляється через цілеспрямовану поведінку осіб, зацікавлених у приховуванні фактичних обставин кримінального правопорушення. Її діяльнісна сторона полягає у вчиненні реальних (іноді — бездіяльних) актів впливу на перебіг і результати досудового розслідування. З'ясовано, що таку діяльність суб'єкти протидії реалізують не хаотично, а в межах певного механізму, який містить такі етапи: підготовка до протидії; активна реалізація впливу на джерела доказової інформації; приховування слідів учинених дій. Визначено, що механізм протидії розслідуванню варіативний, залежить від стадії кримінального провадження, обраних тактик та наявності корупційних, організаційних і соціальних зв'язків. Обґрунтовано, що структурними компонентами криміналістичної характеристики протидії є: 1) суб'єкти протидії, їхні мотиви й об'єкти впливу; 2) типові форми та способи, їхній вплив на джерела доказів; 3) ознаки застосування конкретних способів, що виявляються як у предметному середовищі, так і в поведінці суб'єктів. Доведено необхідність вивчення саме зовнішніх виявів протидії (матеріальних, цифрових, ідеальних слідів) як ключового дже-

рела для моделювання механізмів злочинної протидії та створення ефективних тактичних рішень. З'ясовано, що протидія розслідуванню має конфліктну природу, у якій стикаються протилежні цілі сторін кримінального провадження. Це не лише конфлікт між слідчим і підозрюваним, а й взаємодія з іншими учасниками процесу: прокурором, свідками, понятими, експертами та ін. Така взаємодія створює напружене слідче середовище, що потребує високого рівня професійної адаптивності слідчого. Зазначено, що сучасна протидія досудовому розслідуванню особливо загрозлива в умовах організованої злочинної діяльності. Вона має високий рівень організації, внутрішньої структури, фінансової, технічної та кадрової підтримки. Обґрунтовано, що криміналістична характеристика протидії розслідуванню має бути інтегрована як окремий компонент до структури методики розслідування тих кримінальних правопорушень, для яких характерна активна протидія. Її слід будувати на основі: 1) аналізу типових способів і механізмів протидії; 2) дослідження суб'єктно-рольової структури протидії; 3) вивчення змін у слідovому комплексі, зумовлених цілеспрямованим впливом на докази.

Ключові слова: досудове розслідування; протидія розслідуванню; слідча діяльність; подолання протидії розслідуванню; складові протидії розслідуванню.

Постановка наукової проблеми

Поширення злочинної поведінки й ускладнення її основних характеристик створюють потребу у формуванні ефективних підходів як для практики правозастосування, так і для наукових досліджень. Це передбачає впровадження новітніх методів роботи у сфері безпеки й оборони, удосконалення діяльності правоохоронних органів і розроблення рекомендацій щодо криміналістичного супроводу розслідування кримінальних правопорушень.

Розслідування кримінальних правопорушень завжди пов'язане з конфліктом, адже має на меті відновити порушені права потерпілого й притягнути до відповідальності його опонента — суб'єкта, який реалізував злочинний умисел, пов'язаний зі вчиненням кримінальної

протиправної діяльності. Водночас усвідомлення можливості притягнення до юридичної відповідальності, застосування до особи заходів кримінально-правового впливу актуалізує у свідомості особи пошук альтернативних способів унеможливлення виконання завдань кримінального судочинства.

Інколи ще під час планування злочину особа вирішує, які дії вчинятиме з метою приховування ознак власної кримінальної протиправної діяльності, однак подібні факти мають місце не в кожній ситуації. Часом протидію розпочинають уже після відкриття кримінального провадження. Протидію кримінальній процесуальній діяльності визначають як складне та багатовимірне явище, що охоплює широкий спектр впливів на процес досудового розслідування. Саме через цю складність, як зазначають

науковці, виникає розмаїття наукових підходів до розуміння її сутності. Попри тривалу наукову увагу до цієї проблематики з боку фахівців у галузі криміналістики, низка питань донині не отримала однозначного вирішення.

У наукових працях різних дослідників аналіз протидії розслідуванню здійснено з урахуванням найрізноманітніших аспектів: форми вияву, способи реалізації, обставини виникнення, чинники, що її детермінують, суб'єктивна складова, часові параметри, а також якісні характеристики. Більшість авторів зосереджені передусім на класифікації виявів протидії за різними критеріями та на описі окремих її форм. Водночас комплексно складові діяльнісної природи протидії розслідуванню поки що не досліджували.

Мета статті

Визначити особливості й напрями пізнання такого явища, як протидія розслідуванню, у контексті формування окремого криміналістичного вчення про протидію розслідуванню та її нейтралізацію (подолання).

Методи дослідження

Для досягнення мети застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дали змогу всебічно розкрити сутність і структуру цього криміналістичного явища. Насамперед діалектичний метод забезпечив теоретичну базу для розгляду протидії розслідуванню як динамічному й суперечливому процесу, що розвивається у взаємодії з іншими елементами кримінального провадження. Завдяки цьому методу вдалося дослідити внутрішню логіку змін, які відбуваються у межах конфлікту між правоохоронною

системою та особами, що чинять опір з'ясуванню істини.

Застосування системно-структурного аналізу допомогло виокремити основні елементи протидії, визначити їхні функції, взаємозв'язки та вплив на перебіг і результати досудового розслідування. Цей підхід сприяв обґрунтуванню структури криміналістичної характеристики протидії, включно із суб'єктами, способами, мотивами, об'єктами впливу й результативними слідами протидії.

Функціонально-діяльнісний підхід дав змогу інтерпретувати протидію розслідуванню як цілеспрямовану діяльність з певною логікою, етапністю й метою. Це допомогло схарактеризувати діяльнісну природу протидії як систему реальних або потенційних дій (іноді бездіяльності), спрямованих на перешкоджання з'ясуванню обставин кримінального правопорушення. Значну роль відіграв метод моделювання, за допомогою якого створено уявні конструкції механізмів протидії, типових ситуацій її реалізації та структур взаємодії суб'єктів, що чинять опір слідству. Моделювання також дало змогу змодельовати зміни у слідовому комплексі під впливом протидії та передбачити можливі тактичні рішення для її подолання.

На етапі теоретичного осмислення застосовано контент-аналіз наукової літератури, що сприяв у визначенні розбіжностей у термінології, виявленні відсутності усталених тлумачень понять «протидія розслідуванню», «криміналістична характеристика протидії» і віднайденні актуальних наукових підходів до розуміння цього явища.

Порівняльно-правовий метод забезпечив аналіз різних форм вияву протидії залежно від виду кримінального правопорушення, його процесуального статусу, ступеня організованості злочинної діяльності та наявності системи зв'язків

між її учасниками. У дослідженні застосовано також емпіричний підхід, зокрема аналіз матеріалів кримінальних проваджень, результатів допитів, протоколів слідчих (розшукових) дій, а також опитування або анкетування практикуючих слідчих і прокурорів. Це дало змогу наповнити дослідження конкретним змістом, виявити типові вияви протидії та їх вплив на доказову базу.

Застосування логічного аналізу та синтезу сприяло поєднанню здобутих результатів у єдину систему теоретичних положень. Логічно обґрунтовано криміналістичну характеристику протидії, визначено її місце у структурі методики розслідування. Узагальнено форми, способи, суб'єктів та ознаки протидії як цілісного явища. Загалом застосування зазначених методів дало змогу не лише виявити структуру та зміст діяльнісної сторони протидії розслідуванню, а й сформулювати орієнтовні висновки щодо необхідності її врахування під час розроблення методичних рекомендацій для розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Проблематика протидії розслідуванню тривалий час перебуває у фокусі уваги українських учених і правників. Попри неодноразові спроби законодавця встановити відповідальність за окремі вияви суспільно небезпечної поведінки, спрямовані на протидію розслідуванню, чинна доктрина кримінального права

не настільки досконала, щоб задовольнити запити правоохоронних і судових органів. Підтверджують це і слідчі органів Національної поліції України, і навіть судді Вищого антикорупційного суду. Отже, протидія кримінальній процесуальній діяльності має місце на всіх рівнях, і це не зумовлено конкретною формою кримінальної протиправної діяльності або певною категорією справ.

Учені, зі свого боку, звертають увагу на множинність тих форм, які донині наявні у правозастосовній практиці й залишаються поза межами системи правових засобів впливу, тобто які взагалі не визнають належною підставою для юридичної відповідальності. У другій половині ХХ ст. значний внесок у дослідження, присвячені проблемі протидії розслідуванню, зробили такі вчені: В. Бахін, В. Берназ, В. Гончаренко, А. Іщенко, Н. Карпов, В. Коновалова, В. Корж, В. Кузьмічов, В. Лисиченко, Ф. Сокиран, В. Тертишнік, М. Шумило та ін. Їхні праці стали підґрунтям для глибшого теоретичного розуміння явища протидії слідчим діям, окреслення її найпоширеніших виявів та визначення ефективних способів їх подолання.

Із 2000-х рр. учені вживали заходів щодо дослідження протидії розслідуванню як явища, заклали підґрунтя для формування концептуальних підходів щодо сутнісного розуміння протидії, визначили типові форми протидії, окремі специфічні ознаки протидії, зумовлені певним видом або групою кримінальних правопорушень тощо. У цьому контексті слід згадати монографічні праці О. Александренко¹, В. Варцаби²,

- 1 Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с. URI: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13980> (дата звернення: 11.05.2025).
- 2 Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи) : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 181 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000656> (дата звернення: 11.05.2025).

І. Грицюка ³, К. Гутнік ⁴, Р. Мудрецького ⁵, В. Піддубного ⁶, В. Плетенця ⁷, О. Ромців ⁸, В. Трепака ⁹, М. Чесакової ¹⁰, Р. Шехавцова ¹¹, Б. Щура ¹² та ін. Попри ґрунтовність напрацювань українських криміналістів, відкритим залишається питання щодо того, яким же є внутрішній зміст діяльнісної природи протидії розслідуванню.

Викладення основного матеріалу дослідження

Наука криміналістика сьогодні вражає кількістю різних криміналістичних учень. Становлення та поглиблення концепції протидії досудовому розслідуванню

не лише розширює теоретичну базу в цій сфері, а й відкриває нові перспективи для її практичного впровадження. Такий вектор наукового розвитку зумовлює потребу постійного вдосконалення засобів і методів нейтралізації протидії, що дає змогу ефективно реагувати на неї шляхом застосування сучасних підходів до попередження, виявлення та подолання таких дій. У зв'язку з цим формування теоретичних основ криміналістичного забезпечення процесу подолання протидії досудовому розслідуванню є ключовим етапом у модернізації методики розслідування кримінальних правопорушень. Реалізація цієї теорії на практиці сприятиме під-

- 3 Грицюк І. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері оподаткування : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2012. 259 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0412U004215> (дата звернення: 11.05.2025).
- 4 Гутнік К. В. Розслідування злочинів в умовах протидії, яка чиниться з використанням соціальної напруги : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 20 с.
- 5 Мудрецький Р. В. Подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях : дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2019. 263 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100095> (дата звернення: 11.05.2025).
- 6 Піддубний В. В. Подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2020. 260 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100568> (дата звернення: 11.05.2025).
- 7 Плетенець В. М. Теоретичні та практикологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія. Одеса, 2020. 424 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/6404> (дата звернення: 11.05.2025).
- 8 Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 226 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0416U003853> (дата звернення: 11.05.2025).
- 9 Трепак В. М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 19 с. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/rozkrityta-ta-rozsliduvannya-habarnictva-vchinyvanogo-suddyami-ta-podolannya-protidii-zasobami-ope.html> (дата звернення: 11.05.2025).
- 10 Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 23 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U005608> (дата звернення: 11.05.2025).
- 11 Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів та засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 238 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000411> (дата звернення: 11.05.2025).
- 12 Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 195 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0405U000648> (дата звернення: 11.05.2025).

вищенню спроможності правоохоронних органів ефективно протидіяти незаконному впливу на перебіг розслідування на всіх його стадіях, що має принципове значення для боротьби зі злочинністю загалом¹³.

Теоретичне наповнення будь-якого криміналістичного вчення залежить від особливостей кримінальної процесуальної діяльності, яка стала його об'єктом дослідження. Розроблюване вчення має пояснювати окремі явища, систему їхніх ознак тощо. Саме тому в центрі криміналістичного вчення про протидію розслідуванню має перебувати явище протидії із системою суб'єктів, залучених до такої діяльності, та всіма засобами, застосованими для реалізації його складових, кореляційних зв'язків між цими елементами тощо.

Особа, яка вчинила злочин або кримінальний проступок, усвідомлюючи невідворотність покарання, докладає максимум зусиль, аби уникнути кримінальної відповідальності або покарання, застосовуючи для цього різноманітні засоби та прийоми. Дії такої особи часто підтримує її найближче оточення, а іноді — корумповані зв'язки, що лише збільшує масштаби та складність учинюваної протидії. Саме цим обумовлено широкий спектр форм, засобів і суб'єктів, задіяних у протидії розслідуванню. Після відкриття кримінального провадження представник сторони обвинувачення намагається виявити навмисно приховувані факти й обставини, подолати штучні перешкоди та вивести розслідування на об'єктивний шлях. Така протилежність інтересів між стороною, що протидіє, і правоохоронцем формує конфліктну ситуацію, в умовах якої зазвичай і відбувається досудове розслідування. Як слушно зазначено в науковій

літературі, для слідчої діяльності характерне постійне подолання опору з боку осіб, не зацікавлених в ефективному досудовому розслідуванні.

Більшість конфліктних ситуацій на стадії досудового розслідування виникає не лише у взаємодії між слідчим і стороною захисту, а й у взаєминах між слідчим та іншими учасниками кримінального провадження (зокрема, між слідчим і прокурором, керівником органу досудового розслідування, колегами по службі, потерпілим або його представником, понятими, свідками, експертами, спеціалістами, перекладачами й іншими особами, які беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій). Важливо підкреслити, що такі конфлікти не мають особистісного характеру, а є виявами криміналістичної природи, оскільки безпосередньо стосуються виконання слідчим його основної функції — реалізації завдань кримінального провадження.

Сучасна злочинність усе частіше характеризується високим рівнем організованості, продуманістю та тривалістю підготовки протиправних діянь. Здобуті внаслідок злочинної діяльності ресурси не лише забезпечують її продовження, а й інвестуються, трансформуються у розвиток нових форм і механізмів. Злочинці впроваджують інноваційні методи скоєння злочинів, а також удосконалюють засоби протидії їхньому виявленню, документуванню й розслідуванню. Водночас зростає кількість осіб, залучених до створення штучних перешкод правоохоронній діяльності.

Якщо раніше основними суб'єктами протидії були підозрювані й обвинувачені, то нині дедалі активнішу участь у цьому процесі беруть свідки, потерпілі, інші учасники кримінального

13 Плетенець В. М. Знач. твір. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/6404> (дата звернення: 11.05.2025).

провадження, а також сторонні особи, часто не пов'язані безпосередньо зі злочином або його виконавцями, поміж яких — представники влади, службовці правоохоронних органів і суду, які внаслідок корупційних зв'язків сприяють уникненню відповідальності, прикривають злочинців або зумисне гальмують процес розслідування.

Значне ускладнення оперативної та слідчої діяльності правоохоронців пояснюється тим, що колишня спонтанна, фрагментарна злочинність остаточно трансформувалася в організовану систему. Протидія з боку таких злочинних структур стала більш технологічною, цілеспрямованою та агресивною. Сучасні організовані злочинні угруповання мають у своєму розпорядженні висококваліфіковані кадри, доступ до новітніх технічних засобів, серйозну матеріальну базу, озброєння, а також розгалужену мережу корупційних контактів. Користуючись названими можливостями, вони не лише вдало маскують свою протиправну діяльність, а й активно протистоять її викриттю на кожному етапі кримінального провадження.

До того ж злочинні угруповання, задля власного забезпечення та стабільного функціонування, реалізують комплекс спеціальних заходів з метою протидії розслідуванню. Вони розробляють стратегії і тактики протидії, налагоджують системи внутрішньої конспірації, створюють структури, що виконують функції розвідки та контррозвідки, формують фінансові фонди для підкупу посадових осіб і підтримки осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі або щойно звільнилися. Окрім того, злочин-

ні організації активно послуговуються міжнародними каналами для скоєння злочинів, легалізації коштів або втечі за кордон з метою уникнення кримінального переслідування та вдаються до інших заходів.

У науковій літературі аналіз протидії розслідуванню здійснюють з урахуванням різних її аспектів: форм вияву, способів реалізації, типових ситуацій, чинників детермінації, суб'єктивної сторони, хронологічного аспекту, а також якісних характеристик. Більшість дослідників концентрують увагу на класифікації форм і виявів протидії, здійснюючи поділ за різними критеріями й описуючи окремі елементи цього явища.

Сьогодні у науковому обігу побутують терміни «криміналістична характеристика протидії» і «загальна характеристика протидії»¹⁴. Водночас згадані публікації не містять чіткого формулювання самих термінів, що створює певну теоретичну невизначеність.

Аналіз змісту окреслених досліджень дає підстави виокремити дві основні складові, які автори зазвичай називають елементами криміналістичної характеристики протидії:

- 1) форми і способи протидії розслідуванню;
- 2) суб'єкти, які чинять протидію.

Ці компоненти є базовими в усіх наукових працях, незалежно від того, чи послуговуються в них поняттям «криміналістична характеристика». У межах першого компонента основним завданням є класифікація форм протидії як конкретних виявів, а також розкриття їхньої специфіки через аналіз поведін-

14 Ромців О. І. Зазнач. твір. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0416U003853> (дата звернення: 11.05.2025) ; Богданюк Р. І. Подолання протидії виявленню та розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Харків, 2025. 237 с. URL: <https://www.uacademic.info/ua/document/0825U001351> (дата звернення: 11.05.2025).

кових актів, у яких ці форми реалізовано. Другий компонент зосереджений на виокремленні типів суб'єктів, які здійснюють протидію, дослідженні мотиваційної основи їхніх дій і їхнього впливу на перебіг та результати досудового розслідування.

Попри безумовну наукову цінність таких напрацювань, слід визнати, що обмеження досліджень лише класифікацією форм, способів і суб'єктів не забезпечує повноцінної інформаційної підтримки слідчої діяльності із виявлення та подолання протидії. Одним із суттєвих недоліків такого підходу є відсутність аналізу зовнішніх виявів результатів застосування конкретних способів протидії, тобто матеріальних, цифрових та ідеальних слідів, що відображають факт протидії. Без вивчення цих слідів неможливо побудувати повноцінні моделі механізму протидії, описати наслідки її реалізації, а отже — розробити дієві тактичні алгоритми дій для осіб, які здійснюють досудове розслідування.

Саме на підставі таких моделей можна визначити структуру пошуково-пізнавальної діяльності слідчого, орієнтованої на виявлення слідового комплексу — сукупності відображень, які виникають унаслідок дій особи, спрямованих на скоєння злочину, його приховування, а також перешкоджання його розслідуванню. До цього комплексу належать не лише дії зацікавлених осіб, а й вплив із боку інших учасників процесу, навіть тих, хто формально не зацікавлений у результатах розслідування. Лише завдяки комплексному підходу, який охоплює і поведінкові механізми, і слідоутворення, і пошукову тактику, можна досягти якісного криміналістичного забезпечення розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Такий підхід визнано в сучасній науковій доктрині.

Криміналістична характеристика протидії розслідуванню має містити низку ключових структурних елементів, які забезпечують її прикладне значення, зокрема для розроблення алгоритмів розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. До таких елементів належать:

- 1) типові суб'єкти протидії, їхня мотивація та традиційні об'єкти впливу;
- 2) форми і способи протидії, а також їхній вплив на джерела фактичної інформації про обставини кримінального правопорушення;
- 3) ознаки застосування конкретних способів протидії.

Важливо не лише навести перелік зазначених елементів, а й змістовно їх розкрити, аби уникнути перетворення криміналістичної характеристики на теоретичну абстракцію. Із цією метою пропонуємо наведений далі підхід.

1. Характеристика суб'єктів протидії. Для кожного типу суб'єктів, які чинять протидію, необхідно визначити:

- потенціал їхнього впливу на перебіг та результати розслідування;
- умови, за яких цих осіб можуть залучити до протидії;
- мотиваційну основу їхніх дій;
- характер взаємозв'язку з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- рівень зв'язків між учасниками в групі.

2. Форми та способи протидії. Під час їх дослідження необхідно:

- класифікувати й описати основні форми та способи протидії;
- простежити їхній зв'язок із видом кримінального правопорушення, характерними для нього джерелами доказової інформації, а також особливостями збирання доказів;

- визначити умови, за яких перевагу віддано певному способу протидії;
- проаналізувати чинники, що впливають на ефективність або неефективність конкретних способів.

3. *Ознаки застосування протидії.* Оцінити механізм застосування способів протидії, що має містити:

- аналіз як матеріальних слідів (відображень у предметному середовищі), так і поведінкових виявів осіб, що намагаються приховати інформацію, важливу для кримінального провадження;
- зіставлення фактичного слідового комплексу з тим, який сформувався б без утручання протидії;
- виявлення змін у структурі та характеристиках слідів під впливом протидії. Такий аналіз дає змогу не лише констатувати факт застосування протидії, а й виявляти її механізми, наслідки та напрями подолання.

Отже, криміналістичну характеристику протидії розслідуванню окремого виду кримінального правопорушення можна розглядати як самостійний елемент у структурі відповідної методики розслідування, якщо вона характерна для досліджуваної групи кримінальних правопорушень. Водночас вона частково перетинається з криміналістичною характеристикою самого кримінального правопорушення, насамперед у випадках умисних злочинів, яким передують ретельне планування (готування), де протидія може бути елементом способу або механізму його вчинення.

Саме тому погоджуємося з підходом, відповідно до якого під час дослідження сутності (діяльнісної складової) протидії розслідуванню необхідно:

- 1) дослідити криміналістичну характеристику правопорушення;
- 2) вивчити криміналістичну характеристику протидії його розслідуванню;
- 3) на підставі цих узагальнених даних сформулювати типові слідчі ситуації й рекомендації з організації розслідування на різних етапах. Такий підхід забезпечить категоріальну чіткість, термінологічну послідовність, а також сприятиме більш глибокому розумінню як закономірностей злочинної діяльності, так і її розслідування.

Зауважимо, що як загальний об'єкт протидії слід розглядати кримінальне переслідування — як реальне, так і уявне — у його динамічному, комплексному вимірі. Це явище змінюється відповідно до стадії переслідування та характеру впливу з боку суб'єкта, який чинить протидію. Безпосереднім об'єктом протидії визначають кримінальний конфлікт, тобто результат зіткнення двох протилежних за своєю природою типів правових взаємин: з одного боку, кримінального переслідування, а з іншого — протидії цьому процесу. За своєю суттю кримінальний конфлікт відображає взаємодію між учасниками кримінального провадження, включно з особами, залученими як процесуальними, так і непроцесуальними засобами, навколо захисту або протидії правам та інтересам, які виникають у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення. На відміну від цього динамічного підходу, що враховує розвиток і змінність об'єкта під впливом зовнішніх чинників, у більшості наукових позицій домінує статичне розуміння об'єкта. Як об'єкт протидії розглядають лише окремий аспект кримінального провадження, без урахування змінних умов його функціонування, трансформації або

припинення. Такий підхід видається обмеженим і не відображає реального функціонування кримінального процесу в умовах протидії¹⁵.

Аналіз практики розслідування злочинів за наявності протидії, а також відповідних теоретичних напрацювань засвідчив, що найбільш повно структуру протидії розслідуванню розкривають елементи її загальної характеристики, до яких належать:

- суб'єкт протидії розслідуванню;
- мета та мотиви протидії;
- об'єкт впливу протидії;
- час, місце й умови, у яких здійснюють протидію;
- спосіб реалізації протидії та його відображення у слідах;
- наслідки вчиненої протидії.

Мета приховування в межах способу вчинення кримінального правопорушення полягає в полегшенні його здійснення, отриманні додаткового часу для втечі або запобіганні фіксуванню факту злочину (виявленню його ознак) правоохоронними органами. Проте, як свідчить практика, під час таких дій правопорушники часто залишають додаткові сліди, які мають навіть вищу доказову цінність, аніж основні.

Тривалість протидії розслідуванню залежить від низки чинників: строків досудового розслідування (чим довше триває розслідування, тим більшу кількість осіб залучено до системи криміналізованих зв'язків, і вони стають суб'єктами протидії); обсягу, значущості й надійності доказової інформації; професійного рівня працівників, що здійснюють розслідування в умовах активної протидії, тощо.

Місця реалізації протидії можна умовно об'єднати у дві основні групи:

- 1) місця проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;
- 2) місця перебування джерел або носіїв доказової інформації, а також документів, у яких вона зафіксована.

Протидія як характерний спосіб реалізації злочинного умислу містить три етапи:

- 1) підготовку до здійснення протидії;
- 2) безпосереднє вчинення дій, спрямованих на протидію;
- 3) приховування самої протидії.

Кожен із цих етапів має своє специфічне змістове наповнення, яке змінюється залежно від конкретної слідчої ситуації, наприклад, наявності підозрюваного (обвинуваченого), обраного щодо нього запобіжного заходу тощо. У межах кожного етапу формують конкретні завдання, визначають цілі, виконавців, а також засоби й методи реалізації дій. Безпосередня протидія зазвичай виявляється у цілеспрямованому впливі на джерела криміналістично значущої інформації.

Результат протидії можна оцінювати у двох аспектах:

- 1) з позиції інтересів усього злочинного угруповання (збереження його основного складу, забезпечення безперервності протиправної діяльності);
- 2) у контексті інтересів окремих учасників (наприклад, уникнення покарання). Залежно від ефективності, результат може бути позитивним, частково позитивним або негативним для злочинного середовища.

Механізм протидії розслідуванню базується на системі умисних дій (у деяких

15 Патрелюк Д. Об'єкт протидії кримінальному переслідуванню. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2017. № 12. С. 141–144. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/6/part_2/31.pdf (дата звернення: 11.05.2025).

випадках — шляхом бездіяльності), їх взаємозв'язків і реалізується завдяки низці зовнішньо виявлених дій, які можуть варіюватися залежно від:

- ініціативи конкретного суб'єкта протидії;
- обраних способів і їх поєднань;
- стадії кримінальної процесуальної діяльності.

Водночас загальна структура механізму передбачає участь низки осіб — як безпосередніх учасників кримінальної події, так і залучених «зі сторони» третіх осіб (наприклад, свідків або корумпованих зв'язків).

Злочинці можуть протидіяти розслідуванню на різних етапах кримінального провадження, зокрема:

- 1) під час першорядних слідчих (розшукових) і процесуальних дій;
- 2) від моменту відкриття кримінального провадження;
- 3) у період від висунення підозри до відкриття матеріалів кримінального провадження й ознайомлення сторін із матеріалами цього провадження;
- 4) на етапі від початку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження до передавання обвинувального акта до суду;
- 5) після скерування обвинувального акта до судового розгляду справи по суті.

Висновки

Протидія розслідуванню — складне, динамічне й багатоаспектне явище, яке формується в умовах кримінального конфлікту та зовнішньо втілене в цілеспрямованій поведінці осіб, зацікавлених у приховуванні фактичних обставин кримінального правопорушення. Її діяльнісний бік полягає у вчиненні активних (іноді — бездіяльних) актів

впливу на перебіг і результати досудового розслідування.

Діяльність суб'єктів протидії реалізується не хаотично, а в межах певного механізму, який містить такі етапи: 1) підготовка до протидії; 2) активна реалізація впливу на джерела доказової інформації; 3) приховування слідів учинених дій. Механізм протидії розслідуванню варіативний, залежить від стадії кримінального провадження, обраних тактик і наявності корупційних, організаційних та соціальних зв'язків суб'єкта (суб'єктів) протидії.

Структурними компонентами криміналістичної характеристики протидії є суб'єкти протидії, їхні мотиви й об'єкти впливу; типові форми та способи, їхній вплив на джерела доказів; ознаки застосування конкретних способів, виявлені як у предметному середовищі, так і в поведінці суб'єктів.

Сучасна протидія досудовому розслідуванню особливо загрозлива в умовах організованої злочинної діяльності. Вона має високий рівень організації, внутрішньої структури, фінансової, технічної та кадрової підтримки. Протидія стає елементом стратегії злочинних угруповань, які системно планують її на всіх етапах — від приховування злочину до впливу на суд. Досліджуючи протидію розслідуванню на теоретичному рівні, доцільно розглядати криміналістичну характеристику протидії розслідуванню, інтегровану як окремий компонент до структури методики розслідування тих кримінальних правопорушень, для яких характерна активна протидія. Її слід будувати на основі: 1) аналізу типових способів і механізмів протидії; 2) дослідження суб'єктно-рольової структури протидії; 3) вивчення змін у слідовому комплексі, зумовлених цілеспрямованим впливом на докази.

**Activity Nature
of Counteracting Investigation
of Criminal Offenses**

Oleksandr Tarkan

This article purpose is to determine components of activity that consists in counteracting the investigation of criminal offenses. The goal was achieved through the application of a complex of general scientific, special and philosophical research methods, in particular dialectical one, modeling method, system-structural and comparative analysis, etc. It was determined that counteracting investigation is a complex, dynamic and multifaceted phenomenon that is formed in the conditions of a criminal conflict and manifests itself through the purposeful behavior of persons interested in concealing the actual circumstances of a criminal offense. Its active side consists in committing real (sometimes inactive) acts of influence on the course and results of the pre-trial investigation. It was found that the activities of the subjects of counteraction are implemented not chaotically, but within the limits of a certain mechanism, which consists of the stages: preparation for counteraction; active implementation of influence on sources of evidentiary information; concealment of traces of committed actions. It was determined that the mechanism of counteraction to the investigation is variable, depends on the stage of criminal proceedings, chosen tactics and the presence of corrupt, organizational and social ties. It was substantiated that the structural components of forensic characteristic of counteraction are: 1) subjects of counteraction, their motives and objects of influence; 2) typical forms and methods, their impact on sources of evidence; 3) signs of use of specific methods that are manifested both in objective environment and in the behavior of subjects. The need to study the external manifestations of counteraction (material, digital, ideal traces) as a key source for modeling mechanisms of criminal counteraction and creating effective

tactical solutions is proven. It was found that counteracting investigation has a conflicting nature, in which opposing goals of the parties to the criminal proceedings collide. This is not only a conflict between the investigator and the suspect, but also interaction with other participants in the process: prosecutor, witnesses, witnesses, experts, etc. Such interaction creates a tense investigative environment that requires a high level of professional adaptability of the investigator. It has been established that modern opposition to pre-trial investigation is especially threatening in conditions of organized criminal activity. It has a high level of organization, internal structure, financial, technical and personnel support. It is substantiated that the forensic characteristic of opposition to investigation should be integrated as a separate component into the structure of investigation methodology for those criminal offenses that are characterized by active opposition. It should be built on the basis of: 1) analysis of typical methods and mechanisms of opposition; 2) research on the subject-role structure of opposition; 3) study of changes in the investigative complex caused by targeted influence on evidence.

Keywords: *pre-trial investigation; counteracting investigation; investigative activities; overcoming counteracting investigation; components of counteracting investigation.*

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики,

написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Aleksandrenko, O. V. (2004). *Kryminalistychni problemy podolannia protydii rozsliduvanniu* [The criminalistic problems of overcoming of counteraction to investigation] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13980> [in Ukrainian].
- Bohdaniuk, R. I. (2025). *Podolannia protydii vyivlenniu ta rozsliduvanniu kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti* [Overcoming resistance to detecting and investigating criminal offenses in the economic activity field] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Kharkiv. URL: <https://www.uacademic.info/ua/document/0825U001351> [in Ukrainian].
- Chesakova, M. S. (2019). *Protydiia rozsliduvanniu zlochyniv ta shliakhy yii podolannia na stadii dosudovoho rozsliduvannia* [Counteraction to crime investigation and ways of its overcoming at the stage of pre-trial investigation] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U005608> [in Ukrainian].
- Hrytsiuk, I. V. (2012). *Protydiia rozsliduvanniu zlochyniv u sferi opodatkuвання* [Counteraction to investigate crimes in the area of taxation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Irpin. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0412U004215> [in Ukrainian].
- Hutnik, K. V. (2010). *Rozsliduvannia zlochyniv v umovakh protydii, yaka chynytisia z vykorystanniam sotsialnoi napruhy* [Investigation of crimes in the context of counteraction, which is committed with the use of social tension] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Mudretskyi, R. V. (2019). *Podolannia protydii sudovomu rozgliadu u kryminalnykh provadzhenniakh* [Overcoming the Counteraction to Trial in criminal proceedings] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kryvyi Rih. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100095> [in Ukrainian].
- Patreluk, D. (2017). *Ob'ekt protydii kryminalnomu peresliduvanniu* [Object of Counteracting to Criminal Prosecution]. *National Law Journal: Theory and Practice*. No. 12. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/6/part_2/31.pdf [in Ukrainian].
- Piddubnyi, V. V. (2020). *Podolannia protydii rozsliduvanniu zlochyniv ekonomichnoi spriamovanosti* [Overcoming the Counteraction to the Investigation of Economic Crimes] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100568> [in Ukrainian].
- Pletenets, V. M. (2020). *Teoretychni ta prakseologichni zasady podolannia protydii dosudovomu rozsliduvanniu* [Theoretical and praxeological principles of overcoming opposition to pre-trial investigation] : monohrafiia. Odesa. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/6404> [in Ukrainian].
- Romtsiv, O. I. (2016). *Osoblyvosti podolannia protydii pid chas rozsliduvannia zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti* [Special aspects of overcoming counteraction to investigation of crimes in the sphere of official activity] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Lviv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0416U003853> [in Ukrainian].
- Shchur, B. V. (2005). *Taktyka usunenennia protydii rozsliduvanniu zlochyniv, shcho vchyniautsia orhanizovanyymi zlochyynym hrupamy* [Tactics of countering obstruction of the investigation of crimes committed by organized criminal groups] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0405U000648> [in Ukrainian].
- Shekhavtsov, R. M. (2003). *Formy ta sposoby protydii rozsliduvanniu zlochyniv ta zasoby yikh podolannia (za materialamy kryminalnykh sprav pro vymahannia, vchyneni orhanizovanyymi hrupamy, zlochyynymy orhanizatsiïamy)* [The forms and ways of counteraction to investigation and means of their overcoming (on materials of criminal cases of squeeze, accomplished by the organized groups, criminal organizations)] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000411> [in Ukrainian].

- Trepak, V. M. (2011). *Rozkryttia ta rozsliduvannia khabarnytstva, vchyniuvanoho sudamy, ta podolannia protydii zasobamy operativno-rozshukovoi diialnosti* [Disclosure and investigation of bribery committed by judges and overcoming resistance through operational and investigative activities] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/rozkrit-tya-ta-rozsliduvannya-habarnictva-vchinyu-vanogo-suddyami-ta-podolannya-protidii-zasobami-ope.html> [in Ukrainian].
- Vartsaba, V. M. (2003). *Rozsliduvannia zlochyniv orhanizovanykh zlochynnykh hrup (takyko-psykholohichni osnovy)* [Investigation of Crimes Committed by Organized Criminal Groups (Tactical and Psychological Grounds)] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000656> [in Ukrainian].
- Таркан, О. (2025). Діяльнісна природа протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (39). С. 148—161. DOI: 10.32353/khrife.2.2025.11.